

KONSEPTUAL METAFORANING MATNDAGI O'RNI

Sagatova Muborak Payzidinovna
UzJMCU
Senior teacher
sagatovamuborak6226@gmail.com

Annotatsiya: *Konseptual metaforalar inson fikrini, his-tuyg'ularini va tushunchalarini ifodalashda, shuningdek, til orqali muloqot qilishda muhim rol o'ynaydi. Ular tilni faqat axborot uzatish vositasi sifatida ishlatishdan tashqari, inson tafakkurini tuzilma va ifoda shaklida aks ettiradi. Konseptual metaforalar tilshunoslikda ko'p yillar davomida o'rganilib kelinmoqda, chunki ular matnning mazmunini chuqurlashtirish, o'quvchining emotsional javobini yaratish va tushunchalarni aniqroq ifodalashda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu maqolada konseptual metaforalar va ularning matndagi o'rni, shu jumladan, ularning tilda qanday ishlatilishi va matnni qanday boyitishi haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: konseptual metafora, abstrakt tushuncha, ilmiy matnlar, siyosiy matnlar, kognitiv, madaniy, kommunikatsiya

Konseptual metafora — bu bir tushunchani boshqasiga ko'chirish yoki bir sohani boshqa bir soha orqali anglash jarayonidir. Masalan, “vaziyatni hal qilish” yoki “muammolarni bartaraf etish” degan iboralar kundalik hayotimizda doim uchraydigan, lekin konkret bir faoliyatga (hal qilish, bartaraf etish) mos tushmaydigan tushunchalardir. Bunday iboralar orqali biz tushuncha va faoliyatlarni osonlashtiramiz va ularga muayyan tasavvur beramiz. Lakoff va Johnson (1980) tomonidan ilgari surilgan konseptual metafora nazariyasiga ko'ra, bunday metaforalar tilning faqat tashqi ko'rinishini tashkil etmaydi, balki ular insonning kognitiv tizimiga kirib, abstrakt tushunchalarni tushunish va boshqarishning asosiy vositalaridan biriga aylanishadi. Metafora nafaqat tilni ifodalash, balki inson tafakkurining asosiy tarkibiy qismlaridan biridir.

Matndagi konseptual metafora, asosan, muloqotning samarasini oshirish, tushunchalarni aniqroq va osonroq ifodalash, shuningdek, o'quvchini yoki

tinglovchini ma'lum bir xulosa yoki nuqtaga yo'naltirish maqsadida ishlatiladi. Bunday metaforalar matnning strukturaviy qismlarini tashkil etib, uning umumiy mazmunini kengaytiradi va qo'shimcha ma'no qatlamlarini yaratadi. Abstrakt tushunchalar, masalan, vaqt, muhabbat, hayot kabi so'zlar ko'pincha aniq tasavvurlarni keltirib chiqarmaydi, ammo ularni konseptual metafora orqali tasvirlash, o'quvchiga tushunishni osonlashtiradi. Masalan: • *“Hayot — bu sayohat”*. • *“Muhabbat — bu jang”*. Bu kabi ifodalar, o'quvchiga abstrakt tushunchalarni konkret va tanish tasavvurlar orqali ko'rsatadi va ularga chuqurroq ma'no berishga yordam beradi. Sayohat yoki jang obrazlari, o'z navbatida, hayot yoki muhabbat kabi noaniq tushunchalarga osonroq shakl beradi.

Konseptual metaforalar matnga emotsionallik, ya'ni o'quvchining ruhiy holatini aks ettirishi mumkin, masalan, *“yurakni sindirish”* yoki *“ko'zda yosh”* kabi iboralar. Bunday metaforalar o'quvchiga aniq hissiy tasavvurlarni yetkazish imkonini beradi. Shu bilan birga, emotsional matn yaratish orqali muallif o'quvchining diqqatini jalb qiladi va uni matnning muhim qismlariga yo'naltiradi.

Konseptual metafora nafaqat kundalik tilda, balki ilmiy va siyosiy matnlarda ham ishlatiladi. Siyosat yoki ijtimoiy tahlil matnlarida ko'pincha *“urush”* yoki *“jang”* kabi tasvirlar ishlatiladi, bu esa muayyan siyosiy yoki ijtimoiy vaziyatlarni ko'rsatadi. Masalan: • *“Siyosiy kurash”* • *“Iqtisodiy urush”*. Bu kabi metaforalar yordamida muallif ijtimoiy yoki siyosiy mavzuni kengaytiradi va uni o'quvchiga tanish va sodda shaklda tushuntiradi.

Konseptual metafora, nafaqat matnning strukturasi, balki tilshunoslikda keng o'rganilgan fenomen hisoblanadi. Ularni tahlil qilish orqali nafaqat tilning qanday ishlashini tushunish mumkin, balki inson tafakkuri va dunyoqarashini anglash ham mumkin. Konseptual metaforalar yordamida til nafaqat so'zlar, balki jamiyatning kognitiv va madaniy jarayonlarini ham aks ettiradi.

Konseptual metaforalar har bir madaniyatda va jamiyatda turlicha shakllanishi mumkin. Masalan, ayrim madaniyatlarda vaqtni pullik tizim (pul — vaqt) orqali tasvirlash ko'p uchraydi, boshqalarida esa vaqtni tabiat bilan bog'lash (yil fasllari — vaqt) mumkin. Bunday madaniy tafovutlar, konseptual

metaforalarning turli-tumanligini va ular orqali fikrlashning qanday farq qilishini ko'rsatadi.

Konseptual metafora nafaqat tilni aniqlashtirishda, balki kommunikatsiya va yozuvdagi mavzularni shakllantirishda ham katta ahamiyatga ega. Boshqacha qilib aytganda, ularni ishlatish orqali matnlar ko'p qatlamli va ko'p qirralikli bo'ladi, chunki birgina metafora orqali turli xil ma'no qatlamlari yuzaga keladi. Misol uchun, "hayotning yo'li" metaforasini ko'plab turli kontekstlarda, ijtimoiy, shaxsiy va ruhiy nuqtai nazarlardan ishlatish mumkin.

Konseptual metaforalar tilda va matn tuzilishida markaziy o'ringa ega bo'lib, ular inson fikrlashining asosiy elementlaridan biri hisoblanadi. Matnda konseptual metaforalar yordamida abstrakt tushunchalar aniqroq va oson tushuniladigan tasavvurlarga aylantiriladi. Bu metaforalar o'quvchiga kengroq va chuqurroq fikr yuritishga imkon beradi, chunki ular tilni faqatgina axborot uzatish vositasi sifatida emas, balki fikr va tushuncha shakllantiruvchi kuch sifatida ishlatadi. Shunday qilib, konseptual metaforalar nafaqat tilning, balki inson tafakkurining ajralmas qismi sifatida matnda o'z o'rnini topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Lakoff, G., & Turner, M. (1989). *More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. University of Chicago Press.
2. Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press.
3. Charteris-Black, J. (2004). *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. Palgrave Macmillan.
4. Goatly, A. (2007). *The Language of Metaphors*. Routledge.
5. Sweetser, E. (1990). *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge University Press.
6. Tversky, A., & Kahneman, D. (1981). The Framing of Decisions and the Psychology of Choice. *Science*, 211(4481), 453-458.